

Hvor har Randers Helligaandshus ligget?

Af Borgmester Stemann i Randers.

Naar man veed, at der i Middelalderen i en By har ligget et Kloster af en bestemt Orden, uden at dettes Bygninger ere blevne bevarede for Eftertiden, og man ønsker Oplysning om, hvor et saadant bestemt Kloster kan have ligget, er der forskjellige Midler, man kan benytte til Spørgsmaalets Løsning. Man kan undersøge: I. hvad den stedlige Tradition maatte berette, II. hvor saadanne Klostre efter Erfaringer andetstedsfra pleiede at ligge, III. man kan derefter undersøge, hvorvidt de ad førstnævnte Veie indvundne Resultater maatte stadfæstes ved mulig tilstede-værende Dokumenter, og IV. endelig kan man foretage topografiske Undersøgelser paa Stedet.

I Randers har der været et Helligaandshus, hvis Bygninger ikke vides at være bevarede, og hvis fordums Beliggenhed for Øieblikket maa anses for ubekjendt¹⁾. Hensigten med efterstaaende Linier er at forsøge ad ovennævnte Veie at paapege, hvor Randers Helligaandshus kan have ligget.

I.

I Aaret 1541 lægges Hellig Gjestes Hus og Hospital i Randers til det almindelige Hospital i Aarhus, og i

¹⁾ Kirkehist. Saml. 4. R. V. 68 ff.

Aaret 1558 lægges den Jordskyld og Fiskegaard, som tilforn laae til den »Hellig Andtz Kloster udi Randers«, til det nyoprettede Randers Hospital, hvilket stadfæstes ved Fundats af 1573¹⁾. I omtrent 200 Aar herefter lader det ikke til, at nogen Tradition om Randers Helligaandshus Tilværelse eller Beliggenhed længere eksisterer i den almindelige Bevidsthed. Hverken Randers Raadhusbog fra 1586 til 1591 eller Randers gamle Kirkebog fra c. 1600 eller Randers Raadstue Kopibog fra 1655—66 eller Wolffs »Encomion regni Daniæ« af 1654 eller Arent Berntsens »Danmarks og Norgis fructbar Herlighed« af 1656 eller Resens danske Atlas af 1674 eller Randrups »Randers March« af 1698 eller Randers Skattebøger, der, om end ikke i ufuldstændig uafbrudt Række, haves fra 1567 af og i hvilke dog en Deel Eiendomme betegnes ved særlige Navne²⁾, nævne det. Først 1735 optræder det — men rigtignok under en Form, der forekommer mig at godtgjøre, at Traditionen mangler — i et Nytaarsbrev af 5 Januar 1735 fra Præsten T. Hee i Borup ved Randers til Gram³⁾, for hvem Brevskriveren har indsamlet gamle Dokumenter vedrørende

¹⁾ Hofmanns Fundatser II. 108, 383 og 386.

²⁾ F. Ex. Provstegaarden, Rosengaarden, Skindergaarden, Fru Margrethes Gaard, Smedenens Laugshus, Smedenens forrige Laugshus, Sti. Karens Boder, Taarnet. Den Omstændighed, at der hverken er Matrikel- eller Gadenummer, har øiensynlig voldt megen Uleilighed med Hensyn til Betegnelsen af de forskjellige Eiendomme ved Affattelsen af Skattelisterne, og det er tydeligt, at man saa vidt muligt har benyttet de Betegnelser, som Eiendommene have haft i Folkemunde. Paa Lykke og Fromme skal jeg f. Ex. nævne: efter den gamle Kirkebog S. 9 skatter Lauritz Jacobsen Skriffuer »aff den Bo wed Prouistgaarden Rasmus Kock nu iboer, som er ligendis vesten nest optill den gaardt fordums Lauridz Hammer iboede, som Her Christen Christoffersen i Krestrup nu tilkommer och Mester Hans Bardsker nu iboer«, og efter Skattebogen af 1691 skattes der af »en Staldgaard i Hoffmeden kaldis i gammel Dage Johanne Mortens Daatters gaard tilforn Sl. Michel Rasmussen paaboede kiøfft af Velburdig Peiter Rosenørn«. Disse Exempler kunne suppleres med mangfoldige andre.

³⁾ Findes i Rigsarkivet.

Randers m. fl. Byer. Efterat have omtalt to andre Dokumenter fortsættes saaledes: »Dend 3die er copie af en forskrivning til Byen fra en Prior og Conventz Brødrene i dend hellig aands closter i Randers, hvor jeg viget fra dend gamle kædsommelige orthographie; Brevet i sig self nytter vel ikke stort mere, end til minde af dend gode Broder Lauritz Nielsen Provst, dog mener Jeg, at dend indmælte Bygning ved Vesterport er det itzige Hospital i Randers, som i F. 2di Fundatz skal kaldes Provstgaarden, venteligt efter Provsten, i hvis tid dend blev et tillæg til dend hellig Aands Closter. Dette er alt, hvad Jeg hidtil har kundet erholde, og det fra en privat-Borger, som ved en egen leylighed har faaet disse Breve i Hænderne; Magistraten er sær magelig og Borgemester¹⁾, som Jeg i sær har ladet mig recommendere hos, soer mig til for nogen Tid, at hand ikke i 2 Maaneder hafde seet nogenting efter. Jeg har andholdet at faae aabnit for 5 gamle Kister, som staar paa dend yderste Raadstue, mod tilbud under en Raadmands nærværelse 1 Dag hver uge at eftersøge, om der kunde findes gamle Breve Byen til beste og med det samme til nogen oplysning i historien, hvortil Jeg vil stræbe til foraarit at overtale dem.«

Den saaledes nævnte Forskrivning maa uden Tvivl være den efter Langebeks Diplomatarium i Kirkehist. Saml. 4. R. V. 77 aftrykte Overenskomst af 1505 mellem Byen og Helligaandsklostret angaaende en Deel af Volden²⁾.

Hees Brev har i alt Fald negativ Interesse. Han identificerer jo feilagtig det nuværende Hospital — den tidligere Provstegaard — med Helligaandshusets Nybygning fra 1505,

¹⁾ Nicolai Bredahl var Borgmester i Randers fra 16. October 1733 til Begyndelsen af 1773.

²⁾ Der er i Hees Brev en mærkværdig Fejltagelse, idet han kalder Prior Laurits Nielsen for »Provst«, medens denne i den foreliggende Gjengivelse af Brevet i Langebeks Diplomatarium kaldes »Prest, Vicarius offuer then Helig Antz Orden i Danmark oc Prior i Randers«.

og da han har talt med Borgere og Embedsmænd i Randers om gamle Sager, synes hans Brev saaledes at godtgjøre, at der, som jeg ovenfor bemærkede, ikke paa hans Tid har været nogensomhelst Tradition om Klosters Beliggenhed.

Paa den Grundplan over Randers, som findes i Adam Müllers Pinakothek, og som efter Udtalelser af Sagkyndige maa være fra c. 1750, nævnes ikke Helligaandshuset, lige saa lidt som paa Byplanen fra 1755 i Frederik V.s danske Atlas. Først i danske Atlas 4. Deel udgivet af Hofmann 1768 S. 358 findes et i forskellige Retninger paafaldende upaalideligt¹⁾ Kort over Randers, hvortil S. 373 af Hofmann er føiet følgende Bemærkning: »Efter hosføjede Grundrisning af Randers er Hellig Aands Klosters Navn endnu tilovers, og et lidet Stræde derhos kaldes Hellig Aands Gyde, hvoraf ses, at dette Kloster har ligget strax ved St. Mortens Kirke²⁾).

Hertil er nu to Ting at bemærke: For det Første, at jeg, som tidligere oplyst, overhovedet ikke i et med Hensyn til Traditionen saa værdifuldt historisk Aktstykke som Randers Skattebøger (Jordskyldsbøger) har kunnet finde Navnet Helligaandshus. For det andet, at Navnet Helligaands Gyde vel forekommer i Randers Skattebøger, men ikke før i 1733—35 og 1753—68. Der er efter Sammenhængen Rimelighed for, at der i 1733—35 dermed har været ment det nuværende Skolestræde. I 1753 og 1754 betegnes derimod kun dermed østre Kirkestræde, medens Skolestræde indbefattes under Houmeden. I 1756—68 synes Benævnelsen at være brugt for hele Strækningen fra Kirkegade til Hou-

¹⁾ Blot som et Exempel skal jeg henpege paa, at den daværende Latinskoles Bygning ganske vilkaarlig er henlagt nærmest sydost for St. Mortens Kirke, medens den vitterlig laae nordost for denne. Jfr. bl. a. Randers »Wilckor og Artikler fra 1609»: § 74 i Slutningen.

²⁾ See herom Kirkehist. Saml. 4. R. V. 68.

meden. For at vise, hvor usikker Gadebenævnelserne have været, vil jeg dog tilføie, at hele Gadestrækningen fra nuværende Kirkegade til Hovmeden paa Byplanen over Randers i Frederik V.s Atlas fra 1755 kaldes Kirkegade, saa at Navnet Helligaands Gyde finder en meget plausibel Forklaring i, at St. Mortens Kirke i Randers Bys »Wilckor og Artikler« af 1609, Art. 74, kaldes: »den hellig Aands Kirke, som kaldes St. Mortens Kirke«. Dette sidste Faktum har aabenbart været Hofmann ganske ubekendt¹⁾.

Senere Forfattere²⁾ have alle, med Undtagelse af Galthen, der ignorerer Hofmanns Postulat, uden kritisk Undersøgelse blindt hen accepteret det, og mene bl. a., at Dokumentet af 1505 angiver Klostergrundens Grændser i Vest og Øst, skjøndt man i dette Dokument forgjæves vil lede efter nogensomhelst Antydning af Klostergrundens Østgrænde.

Galthen derimod, som fra 1793 var Kapellan ved St. Mortens Kirke, mener i sin i Aaret 1802 udgivne Beskrivelse over Randers³⁾ ogsaa paa Grund af et Gadenavn, at Helligaandshuset har ligget østerude⁴⁾, og han har en ganske anden Beretning om det nuværende Skolestræde end danske Atlas⁵⁾.

Herefter er det utvivlsomt, at Undersøgelser af Traditionen kun giver et negativt Resultat. Herom vidner ogsaa, hvad der fornylig er udtalt af to gamle Randers Borgere. Den ene har⁶⁾ om danske Atlas »Helligaandshus« berettet, at for mindst to Menneskealdere siden »havde

1) Danske Atlas IV. 378—79.

2) Saaledes Stadfeldt: »Beskrivelse over Randers Kjøbstad« S. 194, og Neckelmann: »Randers Kjøbstads historisk-topografiske Beskrivelse«, den alm. Deels 1ste Hefte S. 55.

3) S. 35.

4) Det fremgaar af det som nærværende Afhandlings Tillæg I aftrykte Mageskiftebrev, at Helligaandsklosteret virkelig indtil 1503 har eiet: »Huss og Jord, Abildgard og Enge . . . uden Øster Porth her i Randers«, altsaa maaske i Nærheden af Helenestræde.

5) Galthen S. 33—34. Kirkehist. Saml. 4. R. V. 69.

6) I Randers Amtsavis af 4. December 1897.

næppe noget Menneske i Randers hørt Tale om et Helligaandshus her, hvorimod alle vidste, at der i den gamle Bygning havde været [og endnu var] Latinskole, og ligeledes vidste, eller i alt Fald troede vi, hvad Sagnet fortalte, at den i Middelalderen havde været den lybske Kolonis Forsamlingshus« Den anden har til mig i Efteraaret 1897 skriftlig udtalt, at Sagnet i hans Barndom 1820—30 fortalte, at derimod en hel anden Bygning, nemlig nuværende Gadenummer 18 paa Torvegade (Mtr. Nr. 342), var den gamle tidligere Klosterbygning »Helligaandsklostret«.

II.

Hvor pleiede nu Helligaandsklostrene i Almindelighed at ligge i Byerne? I saa Henseende findes Oplysning i Heinrich Ottos fortræffelige Værk: »Handbuch der kirchlichen Kunst-Archäologie«¹⁾. Der siges heri²⁾, at der var det fælles Mærke for alle saadanne, at de bleve opførte ved Byernes Indgang og ved rindende Vand, og at de havde et Kapel i nær Forbindelse med Sygesalen. Saaledes blev Moderhuset, Helligaandshospitalet i Rom, domus sancti spiritus in Saxia, anlagt ved Tiberen;

¹⁾ Jeg skylder cand. theol. J. O. Andersen megen Tak, fordi han har henledet min Opmærksomhed paa dette Værk, ligesom ogsaa for adskillige Vink under Udarbejdelsen af nærværende Afhandling. Ogsaa Rigsarkivets 1ste Afdeling og Provinsarkivet for Nørrejylland skylder jeg Tak for den store Imødekommenhed, der fra disses Side er vist mig.

²⁾ 5te Udgave I. 120—21, hvor Forfatteren skriver: »In archäologisch-bäulicher Beziehung ist über diese Hospitäler des heil. Geistes als gemeinsame Eigenthümlichkeit derselben zu bemerken die Anlage am Eingange der Stadt und am fließenden Wasser, so wie die enge Verbindung des Krankensaales selbst mit einer Kapelle: ersteres aus Gesundheitsrücksichten, letzteres zur besseren geistlichen Pflege der Kranken«. Hertil slutter sig ganske Ratzinger i »Geschichte der kirchlichen Armenpflege 2 Aufl. Freiburg. 1884. S. 322: »aus medicinischen Gründen wurden die Heilig-Geist-Spitäler regelmässig an den Ufern der Flüsse erbaut«. See ogsaa Uhlhorn: »Die christliche Liebesthätigkeit« II. 217, 310—11.

det vistnok ældste tyske Helligaandskloster, Joh. Ev. i Hildesheim, 1155 paa en fri Plads, som var omflydt af Floden Innerste, og fremdeles Helligaandshospitalerne i Mainz ved Rhinen, i Ulm ved Donau, i Wetzlar ved Lahn, i Frankfurt ved Main, i Berlin ved Spree, i München ved en Arm af Isar, i Nürnberg endogsaa paa store Buer, der vare hvælvede over en Arm af Pegnitz. Helligaandshospitalet i Rothenburg ob der Tauber laae oprindelig udenfor Byens Mure, og endnu i Midten af det 14de Aarhundrede betegnes det som »extra muros«. I Sverig vil jeg kun nævne den lille Helligaandsholm i Stockholm og Helligaandshuset i Upsala, der laae ved Dombroen, som førte over Fyris Aaen.

Hvad nu de danske Helligaandshuse angaar, skal jeg nævne deres Beliggenhed i vedkommende By, væsentlig forsaavidt jeg har kunnet skaffe mig Byplanerne og dertil hørende historiske Beskrivelser fra Middelalderen. Dog maa det herved bemærkes, at Helligaandshospitalerne mangfoldige Steder maa have ført en meget beskeden Tilværelse, idet de i Dokumenter og Tradition have efterladt sig saare utydelige Spor, saa at der paa adskillige Steder er en Deel Usikkerhed om, hvor de have ligget. Man seer endvidere, at Hospitaler i Middelalderen have været kaldt Helligaandshuse uden Hensyn til, om der var knyttet et Kloster dertil eller ei, samt at Navnet enkelte Steder i Flæng synes at være Helligaandshuse eller St. Jørgens Gaarde, f. Ex. i Horsens og ligeledes i Nestved¹⁾. Det lader ogsaa til, at Helligaandshuse kunde høre til Johanniter Ordenens Klostre, saaledes i Odense²⁾ og i Nykjøbing paa Mors³⁾. Naar dertil føies, at det som Regel ikke vides, hvornaar Helligaandshusene i vore danske Byer ere stiftede, er det selvfølgelig ganske umuligt at slaa fast, hvorledes

¹⁾ Fabricius: »Horsens Kjøbstads Beskrivelse og Historie« S. 176, 177 og Listov, Program fra Herlufsholm for 1872, S. 31.

²⁾ Engelstofts Beskrivelse af Odense S. 65.

³⁾ Danske Atlas V. S. 548—49.

Bygrændserne og Vandløbsforholdene paa Stiftelsestiden have været.

Hvad Kjøbenhavns Befæstning angaar, kan Byens Østgrændse ikke nøiagtig paavises paa Helligaandshusets Stiftelsestid, men der er nogen Føie til at antage, at Helligaandsklostrets Grund har ligget i Udkanten af Byen, idet et Vandløb, »Byens Rende«, formentlig en oprindelig Grav, har løbet i Nærheden af Klostergrundens østlige Side. Stranden har i alt Fald en Gang (hvornaar, vides ikke) gaaet til Hjørnet af lille Helliggeiststræde og Amagertorv, og der er en Mulighed for, at Helligaandshusets Grund mod Syd har gaaet til Stranden¹). Ved Kjøbenhavns Helligaandshus var ogsaa en Badstue²). I Roeskilde laae Helligaandshuset oprindelig udenfor Byen; i Aaret 1253 flyttes det »ind i Staden indenfor Byens Mure, næsten midt i Byen«³). Denne Beliggenhed er efter det Foreliggende noget mærkelig for et middelalderligt Hospital, men Byen er jo alle Vegne rig paa Kildevand. Nestveds gamle Bygrændser har jeg ikke fundet oplyst noget Steds. Dersom det nu saakaldte Helligaandshus virkelig er det gamle, har det ifølge Kortet i Danske Atlas⁴) rimeligvis ligget i Byens nordvestlige Udkant. Efter hvad Listov⁵) oplyser, har Byen kun kunnet udvide sig imod Nord og Vest, saa at der er al Anledning til at tro, at dette Helligaandshus oprindelig har ligget i Bygrændsen. Forøvrigt lader det til, at Byens vestlige og nordlige Dele have bestaaet af Holme med Vandløb imellem⁶). I Slagelse og Nakskov laae Helligaandshusene i Byernes Udkant⁷). I Vordingborg laae det

¹) O. Nielsen: Kjøbenhavn i Middelalderen S. 14, 47, 48, 53, 56—57, 61, 63 og 173.

²) O. Nielsen S. 175 og 294 og Rørdam: »Kjøbenhavns Klostre og Kirker i Middelalderen« S. 301.

³) Behrmann: »Beskrivelse af Roeskilde« S. 224.

⁴) III, 92.

⁵) Listov: Program fra Herlufsholm for 1872 S. 6.

⁶) Listov, S. 8—9.

⁷) Danske Atlas III, 18 og 278.

udenfor Byen¹⁾. I Nykjøbing paa Falster laae det (det nuværende Hospital) i Byens sydlige Udkant ikke langt fra Befæstningen²⁾. Faaborg Helligaandskloster laae nord for den nuværende Sognekirke, i Byens Udkant tæt ved Sundet³⁾. I Odense var der to Helligaandshuse, hvis Stiftelsestid er ubekjendt og som begge oprindeligt have ligget i Byens Udkant mod Nord og hvert paa sin Side af den lave og fugtige Strækning, der gennemstrømmedes af Byens flerarmede Bæk. Det ene laae paa St. Hans Kirkegaard med sit eget Kapel, det andet østenfor Bythinget paa den nordlige Deel af Fisketorvet ligeledes med Kirke⁴⁾. Hvor Helligaands-huset i Assens, der ogsaa havde sit eget Kapel, har ligget, veed man ikke. Men der er Grund til at antage⁵⁾, at det har ligget paa Provstigaardens daværende eller tildels paa dens nuværende Grund (altsaa i den ældre Bys sydøstlige Udkant)⁶⁾. I Slesvig lader der til at have været to Helligaandshospitaler⁷⁾, af hvilke i alt Fald det ene laae ved Fiskerbroen. I Flensborg laae Helligaandshuset ved en Udkant af Byen, tæt ved Graven og den lille Helligaandsport, og havde sin egen Kirke, den nuværende danske Kirke⁸⁾. At der i Flensborg alle Vegne var rigeligt Kildevand, er bekjendt. I Ribe laae dets Eiendom udenfor By-

¹⁾ Bykortet i Resens Atlas.

²⁾ Danske Atlas III, Kortet ved S. 354.

³⁾ Danske Atlas VI. 790.

⁴⁾ Engelstoft: »Odense Bys Historie« S. 51, 65, 66, 68 og 153; see ogsaa 180 Note, hvor der omtales et Løb af Bækken, der gaar nærvæd Fisketorvet (Thinget), og Planche Nr. 1.

⁵⁾ Efter velvillig Meddelelse fra Kancelliraad, Sagfører Fr. Maaløe i Assens.

⁶⁾ Danske Atlas III, Kortet ved S. 490

⁷⁾ J. v. Schrøder: »Slesvigs Topografi« S. 423 og 426.

⁸⁾ Holdt: »Flensburg früher und jetzt« (1884) S. 28, 31, 291 og 327, og Wolff: »Flensburgs alte Stadtmauern« i Zeitschrift f. d. Geschichte der Herzogthümer XII. 1882 S. 121. Endvidere Dr. Richard Haupt: »Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Schleswig-Holstein« I. S. 276.

grændsen langs Slotsgravene¹⁾. I Horsens laae det oprindelig udenfor Gravene i Nærheden af Aaen²⁾. I Aarhus ved Immervad »ned til Aaen«, altsaa ved den ældste Befæstnings Udkant³⁾. I Viborg veed man kun, at det har ligget i St. Mikkel's Sogn⁴⁾, der efter Kortet hos Ursin udgjorde Byens sydvestlige Deel. I Nykjøbing paa Mors laae Helligaandshuset med Kapel »hos Aaen strax ved Broen«⁵⁾. Hvad endelig angaar Aalborg med alle sine mange Vandløb, laae Helligaandshuset ved Byens oprindelige Vesterport og havde Volden og Graven paa sin ene Side⁶⁾.

Af det Anførte turde fremgaae, at selv om Ottens Fremstilling ikke ganske lader sig overføre paa danske Forhold, saa maa man dog komme til det Resultat, at der er Grund til ogsaa i Randers at søge Helligaandshuset i Byens Udkant.

¹⁾ Galthen: »Ribe Kjøbstads Beskrivelse« S. 59—60, og Kinch: »Ribe Bys Historie og Beskrivelse« S. 547 og den nævnte Bog vedhæftede Grundplan før og nu.

²⁾ Fabricius: »Horsens Kjøbstads Beskrivelse og Historie« lader til S. 129—131 at mene, at St. Jørgens Gaard og Helligaandshuset i Horsens have ligget to helt forskellige Steder, og henfører Helligaandshuset — øiensynlig uden nogensomhelst Hjemmel — til en Bygning »næsten midt i den ældste By«. Foreløbig kan jeg ikke see rettere, end at den af Fabricius S. 176 og 177 omtalte St. Jørgens Gaard og det i Hofmanns Fundatser II. 108 og 221 nævnte Hellig Giestes Huus og Hospital i Horsens er Et og det Samme, nemlig det nuværende Horsens Hospital.

³⁾ Kirkehist. Saml. 3. R. V. 684.

⁴⁾ Ursin: »Stiftsstaden Viborg« skriver S. 26: »Af Klostrets Historie kjende vi kun det, at Jes Berthelsen var Forstander i 1476«, og kommer derefter med den noget slaaende Ytring om en i Sortebrødre Kirkestræde beliggende Bygning »at en Hospitalsforstander Berthelsen, der døde for halvhundrede Aar siden [1800], har eiet denne Bygning, har muligvis foranlediget Sagnet om, at dette var Helligaandsklosteret«. Men da St. Mikkel's Kirke udenfor St. Mikkel's Port Aar 1159 skjænkes »de Arme«, jfr. Danske Atlas IV. 609, turde den Mulighed ikke være udelukket, at Helligaandshuset har ligget netop her. Ursin i sit fornævnte Skrift S. 10 omtaler forøvrigt ogsaa et Vandløb ved St. Mikkel's Port.

⁵⁾ Danske Atlas V. 549.

⁶⁾ H. P. Barfod: »Om Aalborg Hellig-Aands-Hus« S. 5

III.

Mig bekjendt vides for Øieblikket kun 3 Dokumenter at berøre Randers Helligaandshus Beliggenhed. De to, et af 1505 og et af 1522, findes i Kirkehist. Saml. 4. R. V. S. 77 og 79, og det tredie fra 1527 findes i Kirkehist. Saml. 4 R. I. 766.

I bemeldte Dokument af 1505 erkjender Klostret af Byen at have erhvervet en Deel af dennes »Vold, Graffue oc Plancker vppaa then ennæ Sithe vesten nest op till vort Closters Gard oc Grwn, som er vti sin Lenge paa then samme Vold fra then nordeste Sithe, som vor Closters Jord inden for begyndes, oc swo sønderatt til Vester Portt vedtager«, imod at Klostret forpligter sig til at holde disse vedlige, bygge dets »Privether til Brødre, siwge Folck oc hues Behoff gøris, vd offuer forskreffne Bysens Plancker aff vore Mwre oc Huse, huor som Nøthettett er« og »vdlegge then Rennesten til Graffuen, som løber aff vort (: Klostrets) Stegers, forskreffne Vold vthen Skae«. Endvidere bemærkes i det ommeldte Dokument af 1505, at »then Bygning, som forskreffne vor Closters Formen oc Brødre her effter lader bygge paa Kronens og Byens Vold, som er østen vedh the inderste Byens Graffue, then Bygning skal være begge vegne sidelangs fast oc sterck, oc ther vdoeffuer met Sveybog mett frii Gang ind oc ud, til oc fra, Dag oc Natt, till Koningens oc Byens Torff paa forskreffne Vold«.

I Dokumentet af 1522 forpligter Klostret sig til i Stedet for den »Sveybou« og den Gang, som det efter fornævnte Dokument af 1505 skulde have anlagt »westher fra wort Closther paa byens vold«, nu at anlægge »ien gade østher fra wort Closther till beggy Herstradher søndher oc nar paa Clostheress iord«, og skal »same Strade wære saa wiett fra then nordhere endhe oc saa langtt sum thett Steenhuss, ther nu standher, recke, att thoo wogne kand wall møde«.

Endelig er Dokumentet af 1527 et Thingsvidne, hvor-

efter Helligaandsklostret sælger Helligaandskapel tilligemed et aflangt Stykke Jord vest for Herstrædet, 66 Alen langt og c. 33 Alen bredt, langs Herstrædet imellem Mette Hællysdatters Hus mod Nord og Klosters Hus, som Lass Kragebalff iboer, imod Syd.

Er det nu muligt af Stedbetegnelserne i disse Dokumenter at konstruere Klosterbygningernes Beliggenhed? Jeg vil forsøge derpaa.

Klostrets Vestgrændse angives først og fremmest med utvivlsom Tydelighed i Dokumentet af 1505: det ligger umiddelbart indenfor de indre Fæstningsværker, og den nye Bygning, der opføres, skal endogsaa bygges paa selve den nyerhvervede Vold. Dokumentet af 1522 viser, at Helligaandshuset laae imellem Byens to Herstræder¹⁾, og som det forekommer mig et Stykke fra hver af disse. Det lader derfor til, at den i dette Dokument ommeldte Gade skal erstatte den i Dokumentet af 1505 nævnte Passage, og den maa altsaa lige som denne skulle forbinde Vesterport med Torvet. Dokumentet af 1527 stadfæster endelig, at noget af Klostrets Jord har ligget vest for Herstrædet, altsaa ved det Herstræde, der fører til Nørreport. Sidstnævnte Dokument giver endvidere et Vink med Hensyn til Klostrets Grændse i Nord. Ifølge Ottes forannævnte Udtalelser, hvilke stemme med Forholdene ved forskellige mig bekendte danske Helligaandshuse, maa det ansees for givet, at Helligaandskapellet pleiede at ligge i Nærheden af selve Helligaandshuset (Hospitalet), ja, endog

¹⁾ At der herved menes de to Herstræder i Randers, der slyngede sig fra Sønderport igjennem Byen, det ene til Vesterport og det andet til Nørreport, fremgaar med tilstrækkelig Tydelighed af Dokumenterne af 1505, hvor Klostret eier Jord ved Vesterport, og 1527, hvor det ogsaa eier Jord vest for et Herstræde, altsaa det nordlige. Skjøndt det andet Herstræde i Virkeligheden gaar i nordvestlig Retning, betegnes Grundene imellem denne Gade og Vestergrave i de mig bekendte Skjøder som havende Herstrædet imod Nord.

kunde udgjøre en Deel af selve Syge- eller Pleiesalen¹). Da nu det i 1527 afhændede ældre Kapel har ligget i Nærheden af Herstrædet, kan man formentlig kun søge det afhændede Jordstykkets Beliggenhed paa et Sted, hvor Afstanden mellem Herstrædet og Volden ikke er overvættes stor.

Ved alle tre Dokumenter er endnu at bemærke, at St. Mortens Kirke intetsteds forekommer. Denne monumentale Bygning, der dog delvis synes at have været færdig allerede i Slutningen af det 15. Aarhundrede, maatte kunne have afgivet en fortræffelig Stedbetegnelse²).

IV.

Der staar nu kun tilbage at undersøge, hvorledes man kan kombinere Dokumenternes Vidnesbyrd med Byens topografiske Forhold. Hvad det først og fremmest kommer an paa, er at finde, hvor Voldene, Gravene og Torvet have ligget 1505. At der paa den Tid i alt Fald delvis har været to Grave, fremgaar af den tidligere omtalte Overenskomst af 1505, »the inderste Byens Graffue« og af et Tingsvidne fra 1525³), i hvilket nævnes et »Hus og Jord liggende i vor Frue Sogn uden Nørreport næst norden til de underste Bøysens Grave«. For at faae Gravenes Beliggenhed konstateret har jeg forhandlet med en Entrepreneur, som i de sidste henved 40 Aar har ledet og endnu leder de fleste Kloak- og andre Jordarbejder i Randers. Denne har oplyst, at der i Byens vestlige Deel ganske rigtig er fundet Spor af to Grave. Den yderste Grav, som han paa Grund af Bebyggelse kun har haft An-

¹) Nordisk Tidsskrift udgivet af Chr. Molbech I. 593.

²) At St. Mortens Kirke en Gang har staaet i et vist Forhold til Helligaandshuset, er der ikke Tvivl om; men dette Forholds Betydning og Varighed trænger formentlig til en fornyet kritisk Undersøgelse. Det er intetsteds godtgjort, at den har været en integrerende Deel af Helligaandskloster-Bygningernes Kompleks.

³) Stadfeldts Diplomatarium S. 275.

ledning til at følge paa en kort Strækning, har efter hans Beretning gaaet tvers over Vestergade og den nuværende Borgerskoles Grund. Den inderste er den almindelig bekjendte og oftere beskrevne, som, naar man begynder i Nord, er gaaet tvers over Nørregade, Nord for Torvestræde og Vest for Store Voldgade. Som bekjendt lod Christian III. Randers paany befæste i Midten af det 16. Aarhundrede, og der er al Grund til at tro, ligesom ogsaa Traditionen gaar i den Retning, at de ovennævnte tydelige Spor af den inderste Grav skrive sig fra nævnte Konges Befæstningsanlæg. Da der imidlertid efter bemeldte Entrepreneurs Udsagn indenfor den foran betegnede inderste Grav ikke er fundet Spor til nogen anden Grav, maa det antages, at den ældre inderste Grav og den til Christian III.'s Befæstning hørende have været væsentlig identiske, omend sidstnævnte har haft betydelig større Dimensioner, dels fordi der formentlig blev sat noget ind paa at give Byen en stærkere Befæstning end tidligere, og dels fordi jo nu Vandet skulde ledes igjennem Graven til den nye Slotsmølle østerude¹⁾).

Hvad dernæst Torvets Beliggenhed i 1505 angaar, kan det betragtes som givet, at det har udgjort en Deel af det nuværende Raadhustorv. Dette fremgaar klart af et Brev fra Mariager Kloster af 1464²⁾, hvorefter Byen faaer »en Jord liggende i vor Frue Sogn i Randers vesten fra vor Frue Kirkegaard i Randers, hvilken Jord skal ud-

¹⁾ Da der i 1873 blev nedlagt Vandrør i Nørregade, stødte man paa Fundamenter, der maa have hørt til et meget stort Taarn, som laae umiddelbart ved Fæstningsgraven. See Arkitekt Uldalls Artikel i Jyllandsposten af 23. October 1873. Fra kompetent Side har jeg derhos faaet Bekræftelse paa, at Nørreport allerede fra gammel Tid maa have ligget netop i denne sidstbeskrevne Befæstningslinie. Om ikke af anden Grund, saa fordi der ikke fra Christian III.s Tid haves nogen Oplysning om Opførelsen af et saadant Taarn, maa man antage, at det har hørt til en ældre — f. Ex. Valdemar Atterdags — Befæstning.

²⁾ See Tillæg I.

lægges til Kongens fri Herstræde og Gade til Hjælp at holde deres Marked og Torv paa«. Endvidere faar Byen »et Stykke af den søndre Ende af vor Frue Kirkegaard i Randers, som nu er udstykket, mod saadanne Vilkaar, at det Torv og Marked, som til denne Tid haver været paa fornævnte Kirkegaard, skal aldeles utælt af fornævnte Kirkegaard og aldrig mere efter denne Tid paafindes eller holdes paa fornævnte Kirkegaard i nogen Maade«. Meningen heraf kan formentlig kun være, at Torvet, som tidligere var holdt paa hele Frue Kirkegaard, fremtidig kun maatte holdes paa det søndre og det ovenfor nævnte vestlige Stykke. At den nordøstre Deel af det nuværende Raadhustorv er en Deel af Frue Kirkegaard, turde være sikkert efter den Mængde Skeletter, som derfra er ført bort til Byens nuværende Kirkegaard.

Naar vi dernæst med Dokumentet af 1527 som Støtte ville søge endnu nærmere at paavise Klosters Beliggenhed, ere vi, som ovenfor berørt, formentlig henviste til et Sted i Byen, hvor Afstanden imellem det nordlige Herstræde og den vestre Vold ikke er overvættens stor, og da det af Dokumentet af 1505 fremgaar, at Klostret ikke eiede Jord ved Nørreport, forekommer det mig, at man maa søge det i Dokument af 1527 ommeldte Jordstykke med Kapellet i Terrainet omkring Torvestræde og Skidenstræde (den lille Gyde Syd for og parallel med Torvestræde)¹⁾.

Følgelig mener jeg, at Klosterbygningernes Komplex kan have ligget paa Terrainet vest for Torvestræde og

¹⁾ I Dokumentet af 1522 omtales »thet Stenhuss, ther nu standher« som liggende i den nordlige Deel af den nye Gade; i Randers gl. Kirkebog af c. 1600 nævnes Jordskyld »af den Eiendom, nest Stenhuset imod Nørreport«, og Dokumentet af 1527 har Paategning: »Leest paa Randers Byting den 19 April 1680. Leest paa Randers Byting den 30 May Anno 1680. — (Udenpaa:) Søfren Keldsen Skødebrev. — (Med senere Haand:) Eydomms Breffwe paa Stiennhusitt«. Af sidstnævnte Paategning synes at fremgaae, baade at det ældre Helligaandskapel 1680 var til, og at det da gik under Navn af Stenhuset. Skulde disse tre Stenhuse være et og det samme?

henimod Store Voldgade, der endnu den Dag idag ender blindt sydvest for dette Terrain. Det forekommer mig, at meget saavel i Dokumenterne som og efter de topografiske Forhold taler for denne Hypothese og intet i alt Fald derimod. Det vilde her ligge i Nærheden af Volden, imellem Herstræderne, og en Gade enten vest eller øst for Klostret fra Vesterport til Torvet behøvede ikke at berøre St. Mortens Kirke.

V.

I det Foregaaende har jeg forsøgt at paavise: 1) at den stedlige Tradition maa siges Intet at oplyse med Hensyn til, hvor Randers Helligaandshus har ligget, 2) at Helligaandshusene pleiede at ligge ved Byernes Udkant, 3) at de om Randers Helligaandshus tilstedeværende Dokumenter uomtvistelig henlægge dette meget nær til Byens vestre Grav og det nordre Herstræde, der passerer Torvet, og 4) at topografiske Undersøgelser vise, at Klosterbygningernes Komplex kan have ligget paa Terrainet vest for Torvestræde henimod Store Voldgade.

I Randers Kæmnerregnskaber 1586 og 1592 omtales i Forbindelse med forskellige Jord- og Murarbeider »siugstuen«, »siugstuegraffuen« og »Cappellin«. I Randers Raadhusbog findes under 4 Novbr. 1588 anført, at Matzs Morthensen bekjendte, »ath hand haffuer warit thuinde gange i for^{ne} hospithaels lade, och ij faar tog hand fra Peder Pedersen wdi Cappellit«. Om »siugstuen« og »Cappellin« have hørt til Hospitalet, om de tidligere have hørt til Helligaandsklostret¹⁾, og hvor de have ligget, maa indtil videre staae hen. Thi hvad der er blevet af Helligaandsklostrets Bygninger, hvor meget der endnu i de katholske Tider er blevet solgt fra, om de ere blevne nedrevne, som de øiensynlig ere blevne de fleste andre Steder, om nogle af Bygningerne ere gaaede til Grunde ved en af Byens

¹⁾ Det kunde saa være det Kapel, hvortil der sigtes i Kongeligt Brev af 1529 i Danske Magazin VI. 276 »at Folket maatte holde deres Sogne Kirke udi then hellig aands Kloster ibidem«.

mange store Ildebrande eller ved Befæstningsanlægget under Christian III, der under alle Omstændigheder væsentlig maa have berørt Klosters Terrain og de Huse, der efter Dokumentet af 1505 fandtes umiddelbart ved Byens Planker og Grav, derom har jeg Intet kunnet finde; men Andre kunne maaske være heldigere i saa Henseende. Et er vist, at naar man nøiagtig gennemgaar Byens tidligere nævnte gamle Protokoller, paatvinger der sig En uvilkaarlig den Overbevisning, at Randers Helligaandshus er forsvundet fra Midten af det 16de Aarhundrede. —

Efterskrift.

Efterat Ovenstaaende var skrevet, er der i sidste Hefte af Kirkehistoriske Samlinger fremkommet en Afhandling af Læge Bay om »Det restaurerede formentlige »Helligaandshus« i Randers«, hvilken jeg ikke videre skal komme ind paa. Kun nogle af de deri fremkomne Feiltagelser vil jeg berøre.

Efter de topografiske Forhold kunne Maalene i Thingsvidnet af 1527 ganske umuligt passe paa det i nævnte Afhandling paa pegede Sted. Her vilde nemlig Mette Hellysdotters Hus i Nord og Lass Roszyngs Hus i Vest komme i Veien. Bygningsinspecteur Kampmanns malende Yttring i hans Indberetning af 20 December 1892 til Kultusministeriet om, at den restaurerede Bygnings Østfacade er »et Vidnesbyrd om, hvilket alvorligt Ansigt det i sin Tid var nødvendigt at vise Omverdenen«, godtgjør desuden, at den ommeldte Bygnings Terrain mod Øst afsluttedes med den nævnte Facade.

Hvad Christen Sommer angaar, saa har det Stenhus, om hvilket han ifølge Brevet af 1535 handlede med Prioeren i Randers, ikke været Helligaandshus og ikke ligget i Randers, men derimod ved hans i Grevens Feide afbrændte Gaard Ginnerup, hvis nye, 1583 opførte Hovedbygning fik Navnet

Fusingø. Dette ses af, at Stamhuset Fusingø endnu den Dag idag betaler en aarlig Afgift af 1 Fdk. Smør for »Stenhuset« til Randers Hospital, der jo blev Helligaandsklostrets Arvetager. Efter Oplysning fra Godskontoret paa Fusingø eier Stamhuset ingen Eiendom i Randers, hvorimod Justitsministeriets Lehnskontor har meddelt, at den ommeldte Afgift ydes »af Stenhuset ved Fusingø«. Tæt ved Søen ved Fusingø, lige Vest for den Vei, der løber forbi Gaarden, laae indtil 1867 en grundmuret Bygning, der benævntes »Stenhuset« og da brugtes til Studestald. Efter ældre Folks Udsagn skulde denne Bygning tidligere have været brugt som Sygehus, og en Deel af de ved Fusingø beliggende Enge benævnes »Sygestue-Engen«. Huset var bygget af røde Munkesten uden nogensomhelst Forsiringer, saa tarveligt som muligt, og tækket med Straa. Bygningen var c. 25 Alen lang, c. 10 Alen bred, Muren c. 4 Alen høi, og Høiden indtil Tagryggen c. 13 Alen¹⁾.

Det er aldrig blevet dokumenteret, at det restaurerede formentlige »Helligaandshus« i sin Indretning i fjerneste Maade bærer Spor af klosterlig eller Hospitals-Virksomhed. Heller ikke er der i den restaurerede Bygning eller i St. Mortens Kirke fundet nogensomhelst Antydning af en Nedgang til eller Opgang fra en »Løngang«. Hverken Bygningsinspektør Kampmann eller Arkitekt Uldall omtale i deres Beskrivelser af de nævnte Bygninger noget i saa Henseende, og der foreligger overhovedet intetsomhelst Bevis for, at der nogensinde nogetsteds har været en »Løngang« i Randers.

At St. Mortens Kirke ikke har været en integrerende Deel af Helligaandsklostret, fremgaar af, at, efterat alt Klostrets Gods i 1541²⁾ er lagt til Aarhus Hospital, ud-

¹⁾ For disse Oplysninger skylder jeg Godsinspektør paa Fusingø, Justitsraad Nannestad, Tak.

²⁾ Danske Kirkelove I. S. 184.

taler Kongen i 1542¹⁾, at Borgmester, Raad og Menighed i Randers maa beholde den Helligaandskirke [St. Mortens Kirke] og Koret sammesteds til en Sognekirke, og til en Kirkegaard til samme Kirke og Sogn en Kronens Jord liggende nord og vest for bemeldte Kirke. Det er altsaa tydeligt, at dette ikke har hørt til det Klostergods, der i 1541 blev lagt til Aarhus Hospital.

Der mangler stadig Bevis for Rigtigheden af Viceborgmester, Sukkerraffinadør Søren Simonsens udokumenterede Paastand; men, som andetsteds²⁾ er udtalt, »hvis en Efterretning kunde blive paalidelig ved ofte at repeteres, maatte denne være blevet det«. —

Tillæg 1³⁾.

Brev af 1462 fra Mariager Kloster om nogen Jord, som udlægges til Torv i Randers.

Alle mæn, thetthæ breff seer æller høre lessæ, hielsæ wij Søstre og Brødræ, menighæ Conuenth i St^e Biirgite Closter i Mariagher, evinn[el]ighæ meth guth, kungior wij allæ godhæ men meth thettæ worth opnæ breff, Thett wij havæ oversideth meth Rigens Radh, hederlighæ oc velbørduk mæn hr. Ottæ Nielson och hr. Erich Otsen Ridder och andræ fler godhæ men, och ææræ svo til eens vordeth met hederligh mæn Borghemæster radh och menighett i Randers, svo thett wij have wndeth och aldelis ladeth thøm en jordh liggende i wor Fruæ Soghn i Randers, westhen fra wor Fruæ kirgardh i Randers, hvilkæ jordh, ther holdher i sinæ længhi sønder och nør ath half sywændæ och thywæ alnæ tov finger breth myndræ, item i then søndræ ændhæ syw alnæ og iii finger breth, it. i then nordhræ ændhæ siw alnæ og tow finger breth, The for^{ne} iordh til evennelighæ egædom meth swodanæ welkorth, ath for^{ne}

¹⁾ Erslev og Møllerup Danske Kancelliregistranter 1535—50 S. 225.

²⁾ Rørdam: Kjøbenhavns Kirker og Klostre S. 222.

³⁾ Efter Stadfeldts »Randers Bys Diplomatarium» S. 364. I Provinsarkivet i Viborg. Saa vidt vides hidtil utrykt.

jordh skal utlegges til Kongens frii Hærstrædæ och gadhæ til Hielp ath holdhæ theres Markand och Thorff upa, som thet søgende worder, Ath ey ther andræ Bøggenyngh upa ath settes i noget Madhæ, och for^{ne} Borghemester Radh och Menigheit i Randers och ther æfter kommer skulæ rædhelighæ utgiwæ hwært Aar til vor Fruæ Mæszæ, som davlighæ holdes i wor Fruæ Kirkij i Randers, sex Skilingh groth ath Ste Morthens Dagh ath stirky then for^{ne} Mæszæ meth. It. hvor the swo skeer, thet guth forbyudæ, ath thet ikky holdes, tha skulæ wij æller wore æfterkommere i Mariagher Closther hawæ thes fuld-makth then for^{ne} Jordh ighæn ath kallæ uthen all Hindær och hielpærædæ i noghen Madhæ. It. æræ wy swo til eens worden meth for^{ne} Borghæmester rath och menijgheit i Randers, och æfther som hederlighæ Fadher meth guths Nadhæ Biskop Jens i Aars nadelighæ undheth och tilladhet hawer, och æfther hr. Ottæ Nielsen och Erich Otsen radh och Samtøkkij, thet the skulæ hawæ och nydhæ til ewinneligh eyæ til Randers By eth stikky aff then søndræ ændhæ af wor Fruæ Kirgardh i Randers, som nu er utstikkæth meth swodanne Welkor, ath thet thorff og Markandh, som til thenne tith hawer wæret paa for^{ne} Kirgardh, skal aldelis utælt af for^{ne} Kirgardh och aldrii meer æfther thennæ thit paafindes æller holdes pa for^{ne} Kirgardh i noget Madhæ. Til ydermere bevisninghæ, ath allæ oord och artikel skal holdes och fuld øwes, som for stander skreven, tha ladhæ wij hæng hæ worth Conuentz insigel nedhen for thethæ breff meth godhæ mæntz Insigel til winnesbørth, som wij ther tilbudet hawæ, som ær hr. Ottæ Nielsen, hr. Erich Otsen Rider. Datum A^o Dni 1462 fer. quinta prox. post festum visitationis b^{te} Mariæ virginis ad Elizabeth.

Tillæg 2¹).

Mageskifte af 1503 mellem Helligaandsklostret i Randers og Graa-brødreklostret sammesteds.

Alle mend thette breff seer eller høre lesse, Kundgiør vii Broder Laurz Nielssøn, Præst og prior i then Heli Ands Kloster

¹) Efter Stadfeldts »Randers Bys Diplomatarium« S. 353 ff. I Pro vinsarkivet i Viborg. Saa vidt vides hidtil utrykt.

i Randers og alle menige Conuentz Brødre sammesteds kiærlige mett Gud for alle mett thette vort obne breff, att vii mett frii Vilie og Berod Hug og mett verdige Faders Vicarii, Broder Jens Matssen jaa, Raad og Samtycke haffver oversidett og skøfftet ett gott kiærlicht og venlict Mageskøffte mett Hæderlig og regelbunden man Broder Jens Esbernssen, Gardian i Graabrødre Kloster i Randers, og alle menige Conuentz Brødre sammesteds for begges vor Closters og Conuentz Nytte, Gaffven og Beleijghett i saa Made, som her effther skrevet staar, thett for^{ne} Broder Jens Esbernssen Gardian i for^{ne} Graabrødre Kloster og alle menige Conuentz Brøder samesteds, the som nu ære og hereffter til evig Tiid komindes vorder i for^{ne} Kloster, maae oc skall haffve nyde bruge oc beholde til en evindelig Eigendom eygende Huss og Jord, Abilgard oc Enge, liggendes oc standine uden øster Porth her i Randers, nest østen up til for^{ne} Graabrøder teylladhe oc Eng, mett alle forskr. Huus og Jords, Abilgards oc Engs rette Tilhørelse, Brede og Lenge, som thett sig til begrebet haffver, mett alle sine Breffve och Bevisningh, som for^{ne} Huus og Jord, Abilgard och Eng os aff rette kiøffthe Køb paa komen er, inthet undertagen hvad thett helst neffnes kand, och kiendes Vii os ther for att være vel fornøyet mett Eng oc Kalgards jord, liggendes uden Vester Port her i Randers, som theres obne Breff, som the os ther up paa giffvet haffver, uthermmer udviss och indeholle, Saa thett vii kiendes os eller vore Effterkomer, Prior och alle menige Conuentz Brøder i for^{ne} Kloster, inghen uthermere Deel, Lod eller Rettighed at haffve i for^{ne} Huus oc jord, Abilgard och Eng effther thenne Dag i nogen Made. Thi tilbindhe vii oss, Prieren oc alle menige Conuentz Brøder, som nu ære og tesligeste her effter til evig Tid komendes vorder i for^{ne} then Heli Ands Kloster i Randers, offte neffnthe Broder Jens Esbernssen, Gardian i for^{ne} Graabrødre Kloster, oc alle menige Conuentz Brøder sammesteds, som nu ære oc til evigt tiid komendes vorder, for^{ne} Huus oc jord, Abilgard och Eng ath frii frelsse hiemble oc tilstande for hver Mants rette tiltalle, effther same Breffves ludelsse, uden for firæ grottæ jordskyld, som the ther aff aarlig Aar then Fredag næst effter Sⁱ Micaels Dag udgiffve skal til Jomfræ Maries Messes Ophøllelse i vor Fruæ Kirke her i

Randers. Til en udermer Stadfestning oc beydre Forvaring, ath alle forskr. Ord Ærende og Artikel saa skal til evig tiid ulastelig bløffve oc være uden alle rette Efftertale eller paa-kraff, tha haffver ieg Broder Laurz Nielsen prier i forskr. then Heli Ands Closter met for melth værdige Faders Vicarii oc alle menige Conuentz Brøders Radh og Samtycke ladett henge mith Embets og Conuents Jntzegel neden for thette vorth obne Breff med andre Dannements Jnzegel, som vii ther tilbeder og bedett haffver at besegele mett oss til Vidnesbyrd, som ær Hr. Per Kielssen, Provist i Randers, Rasmus Peersen, Borge-mester, Jep Mogensen og Per Hoffmann, Radmen ibm.

Datum Randrus quarta feria proxima post Dominicam jubiti [forte: jubilate] anno Domini M. D. 3.
